

Hans Krabbendam

Amerikaanse evangelicalen en de democratisering van het Nederlandse protestantisme

Youth for Christ in Nederland, 1946-1960

Hans Krabbendam onderzoekt in dit artikel de oorsprong van de Amerikaanse protestantse invloed in Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Kwam deze voort uit sympathie voor de bevrijder of had het andere oorzaken?

In het voorjaar van 1947 hingen er in Den Haag en omstreken aanplakbiljetten met de aankondiging 'Amerika brengt invasie 1947'.¹ Dit keer ging het niet om een militaire operatie, maar om een geestelijke. De posters riepen op tot het bezoeken van een jeugdraly van Youth for Christ in de dierentuin van Wassenaar. De bijeenkomst bracht vijf duizend jongeren op de been die luisterden naar jazzy muziek, inspirerende toespraken en een oproep tot bekering. Het was niet de eerste keer dat Amerikanen op een Nederlands podium stonden met het evangelie en zeker niet de laatste keer. De posters legden met het woord 'invasie' een verband tussen het succes van de Amerikaanse militaire operaties om Europa te bevrijden in 1944 en 1945 en een godsdienstige opwekking. Deze bijdrage onderzoekt eerst of dat verband er ook echt zo hecht was of dat er meer oorzaken waren. Kregen Amerikaanse protestanten van evangelische snit voet aan de grond in Nederland dankzij de populariteit van de Amerikanen als bevrijders van Europa of had die invloed andere oorzaken? Als dat antwoord is gegeven (door de Amerikaanse achtergrond van deze beweging vast te stellen) wordt de vraag beantwoord welke gevolgen deze invloed had voor Nederland.²

- 1 De poster is bewaard in de collectie van het Billy Graham Center Archives, Wheaton College, Wheaton, Illinois, VS. Daar bevindt zich ook het verslag van de bijeenkomst in Holland-Germany Team, News Letter no 2, May 31, 1947, Papers of J. Stratton Shufelt, 1930-1979, Collection 224, box 1, folder 17, Youth for Christ, European Teams: Letters and Reports.
- 2 Jan Bank, 'Het protestantisme en de Tweede Wereldoorlog. De casus Nederland en de casus Frankrijk', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 119 (2004) 491-523.

Het overnemen van cultuurvormen is altijd een overeenstemming van vraag en aanbod. Nooit worden buitenlandse ideeën en constellaties volledig overgenomen, er vindt altijd een vertaling en aanpassing plaats. Dat is vaak het gevolg van verschillen tussen wat de aanbieders bedoelen en de ontvangers hopen te krijgen. Dit mechanisme werkte ook door in deze religieuze samenwerking.

Amerikaans aanbod

Het initiatief voor deze uitwisseling lag in de Verenigde Staten. De Amerikaanse protestantse wereld werd gedreven door dadendrang en hoop, terwijl de Nederlandse kerken, net als de gehele samenleving, nog moesten bekomen van de gruwelijkheden van de Tweede Wereldoorlog en zich zorgen maakten over stagnatie. Aan beide kanten van de Atlantische Oceaan maakten autoriteiten zich echter in toenemende mate zorgen over de morele ontwikkeling van de jonge generatie, die door de schokkende gebeurtenissen losgeslagen leek.

De activiteiten van de jongerenorganisatie Youth for Christ was de meest rechtstreekse reactie op dit probleem in Amerika en bleek spoedig een belangrijke pijler te zijn voor een langdurige geestelijke uitwisseling tussen Amerika en Nederland. Voor Amerikaanse protestanten was het relatief nieuw dat Europa nu ook een zendingsgebied werd. Voor Nederlandse christenen leidde dit initiatief tot een groeiende oriëntatie op het Angelsaksische evangelicale christendom. Dit proces voltrok zich het eerst onder jonge gelovigen, die zich daardoor onafhankelijk gingen opstellen van de kerkelijke organisaties. Hun experimenten veranderden de vorm en inhoud van Nederlandse protestanten in de rest van de twintigste eeuw. De christelijke jeugdbeweging, Youth for Christ baande de weg voor deze oecumene van onderop.

Het eerste rechtstreekse contact na de oorlog tussen Amerikaanse en Nederlandse protestanten vond plaats tijdens een bliksembezoek van de Amerikaanse evangelist Billy Graham aan Amsterdam op maandag 15 april 1946. Op die dag sprak hij en zijn team met vijftig kerkelijke leiders, onder wie de secretaris van de Hervormde Jeugdraad en vertegenwoordigers van de pinksterbeweging. Twee van Grahams medewerkers hadden de avond daarvoor al een eerste massabijeenkomst met honderden jongeren toegeproken. Spontaan werd uit de aanwezige leiders een voorlopig bestuur gevormd om een vervolg aan deze bijeenkomsten te geven.

Amerikaanse trends

Deze ontmoeting tussen Amerikaanse evangelisten en Nederlandse protestanten nog geen jaar na de bevrijding van Nederland was weliswaar door de precare Europese situatie na de Tweede Wereldoorlog in gang gezet, maar was niet mogelijk zonder de fundamentele ontwikkelingen in het Amerikaanse protestantisme in de afgelopen eeuwen.

Het missionaire streven zat de Amerikanen in het bloed. Protestantse zendingsactiviteiten ontvingen een sterke impuls door de onafhankelijkheid van de Verenigde Staten in 1783. Uit de politieke keuken namen protestantse kerkleiders twee ingrediënten over: een passie voor gelijkheid en een daarbij behorende afwijzing van traditionele gezagsdragers. In de kerkelijke wereld vertaalde dit doel zich in het vervangen van het traditionele gezag van de clerus door de geestelijke intuïtie van gewone kerkleden te ontwikkelen. De belangrijkste verschijningsvorm was de opwekkingsbijeenkomst, waarbij groepen mensen uit allerlei stromingen direct opgeroepen werden om hun oude gedrag op te geven en hun leven aan God toe te vertrouwen. In het verlengde van deze evangelisatieacties ontstond het streven om degenen, die nog steeds door kerkelijke autoriteiten in binnen- en buitenland onderdrukt werden, te bevrijden. Dit proces voltrok zich in Amerika net zo min als daarbuiten zonder slag of stoot, maar de opwekkingsbijeenkomst werd wel een vast bestanddeel van de (religieuze) cultuur.³

In de jonge Verenigde Staten van Amerika waren het vooral nieuwe stromingen zoals de methodisten en baptisten die van deze nieuwe vormen gebruik maakten. Deze kerkgenootschappen groeiden fors dankzij het feit dat hun doelstellingen precies pasten bij het maatschappelijke streven om de democratie uit te werken. Zij profiteerden op termijn het meest van de officiële scheiding tussen kerk en staat, die alle kerkgenootschappen op gelijke voet met elkaar plaatste, maar die in het voordeel werkte van groepen die nauw aansloten bij de volkscultuur. Vergeleken met Europa maakte Amerika ruim baan voor nieuwe religieuze stromingen.

Deze nieuwe beweging, die aanhangers had in allerlei kerkgenootschappen, inclusief de presbyterianen en de gereformeerden, koesterde veel positievere verwachtingen van de vrije menselijke wil dan de gevestigde kerken, die hecht geworteld waren in de traditie, zoals de rooms-katholieke kerk. Verzet tegen deze nieuwichterij was lastig vol te houden omdat de resultaten

3 James D. Bratt, *Against Revivalism: Writings by Its Religious Despisers* (New Brunswick, NJ 2006).

zo opmerkelijk waren.⁴

Een gevolg van de gelijkheidsideologie en dadendrang was de bloei van interkerkelijke samenwerking in Amerika. In de negentiende eeuw bloeide die samenwerking op in allerlei vrijwilligersorganisaties die maatschappelijke misstanden bestreden: slavernij, slecht onderwijs, drankmisbruik en zedenverwilderding. Ook buiten de grenzen nam dit activisme een hoge vlucht. Aangemoedigd door deze idealen en doordrongen van een diep besef van de cruciale rol die Amerika in de wereldgeschiedenis zou spelen en de daarbij horende expansiedrang, waren zendelingen in de negentiende eeuw uitgezwermd over de hele wereld.

De contacten tussen gelovigen in Nederland en de Verenigde Staten waren aanvankelijk beperkt tot immigrantenkerken, maar periodiek brak het nieuws door over dit soort Amerikaanse opwekkingen, die zich dankzij Amerikaanse predikers ook vaak in Engeland voordeden. Structurele samenwerking tussen Nederlandse en Amerikaanse protestanten kwam pas tot bloei rond 1900 toen Nederlandse studenten verenigd in de Nederlandsche Christen Studenten Vereniging (NCSV) onder de bekoring van Amerikaanse missionaire idealen kwamen.⁵

Tweespalt en herleving van orthodox protestantisme in Amerika

Ondanks de dynamiek van het Amerikaanse protestantisme viel de eenheid van dit bastion in de loop van de negentiende in duigen, eerst geografisch door de Burgeroorlog, daarna dwars door de denominaties heen vanwege de strijd tussen aanpassing aan de omringende cultuur en behoud van de traditie die tot een uitbarsting kwam in het begin van de twintigste eeuw. De protestantse elite in de gevestigde kerken koos voor aanpassing aan recente wetenschappelijke inzichten en vervreemde veel orthodox kerkvolk, die zich verschanste in een eigen fundamentalistische subcultuur.⁶

In de eerste helft van de twintigste eeuw verschoof het zwaartepunt van de zending van de gevestigde kerken naar de behoudende groepen. Een

4 Nathan O. Hatch, *The Democratization of American Christianity* (New Haven 1989) 5.

5 Hans Krabbendam, 'Keuze tussen orthodoxie en omvang: De lessen uit de christelijke studentenbeweging in Amerika', in *Orthodoxie. Over de spankracht van onwrikbaarheid* (Leiden 2008) 49-59.

6 Het is lastig om de negatieve connotaties te ontlopen die aan deze term kleven. Ik bedoel hier vooreerst de groep die expliciet de fundamenteën van de orthodoxe bijbelse traditie wilde verdedigen en later uitgroeide tot een naar binnen gekeerde en separatistische subcultuur uitgroeide.

tweede trend zorgde ervoor dat beide partijen elkaar niet helemaal uit het oog verloren. Een deel van de orthodoxe christenen wilde het contact met de cultuur herstellen en moest zich uit de fundamentalistische defensieve houding bevrijden. Het was het ontstaan van de *evangelicals*, die een bond gezelschap vormden bestaande uit vrije kerken, de heiligheidsbeweging, de pinksterkerken en sommige presbyteriaanse kerken. Hoe verschillend deze stromingen ook waren, ze deelden vier kenmerken: een hoge waardering voor de bijbel als Gods gezaghebbende openbaring, een sterk besef dat Christus dood en opstanding de centrale gebeurtenis in de geschiedenis was, de noodzaak van een persoonlijke bekeringservaring en een actieve deelname in godsdienstige opwekkingsbijeenkomsten en sociale hervormingen. Billy Graham werd de vlaggenmast van de *evangelicals* in de twintigste eeuw.⁷

De geboorte van de georganiseerde samenwerking tussen deze *evangelicals* vond plaats in 1942. In dat jaar zag de National Association of Evangelicals het licht. Dit samenwerkingsverband werd opgericht om de eenheid onder de, naar schatting tien tot twintig miljoen gelovigen te bevorderen die zich niet thuis voelden bij de nationale raad van kerken, maar wel publiek hun stem wilden laten horen (vooral via de radio). Samen zetten ze zich in voor de belangen van de *evangelicals* in de politiek, bijvoorbeeld in het aanstellen van aalmoezeniers, om de garantie te krijgen tot vrije toegang tot de ether en het organiseren van humanitaire acties, maar ook door vrijheid van godsdienst wereldwijd te bevorderen.⁸ De morele campagne tegen het totalitaire kwaad tijdens de Tweede Wereldoorlog had zijn weerslag op de geestelijke activiteiten van deze nieuwe formatie die de zich ten doel stelde om Amerika terug te leiden naar zijn christelijke wortels.

De grootste zorg in deze oorlogsjaren was gericht op de jeugd en de soldaten met verlof. Daarom belegden plaatselijke behoudende protestantse kerken christelijke amusementsavonden als alternatief voor het wereldse vermaak waar de vele soldaten op verlof en jongeren naar toe trokken. In Chicago werd Billy Graham in 1944 bij dit initiatief betrokken en hij sprak vaak op deze bijeenkomsten die bestonden uit een programma met

7 David Bebbington, 'Evangelicalism in its settings: The British and American movements since 1940', in Mark Noll, David W. Bebbington en George A. Rawlyk, eds., *Evangelicalism: Comparative Studies of Popular Protestantism in North America, the British Isles, and Beyond, 1700-1990* (New York 1994) 365-388. Garth M. Rosell, *The Surprising Work of God. Harold John Ockenga, Billy Graham, and the Rebirth of Evangelicalism* (Grand Rapids 2008).

8 Arthur H. Matthews, *Standing Up, Standing Together. The emergence of the National Association of Evangelicals* (Carol Stream, IL 1992).

vlotte muziek, koorzang, een paar korte toespraken van christelijke atleten, artiesten, zakenmensen of politici en een oproep tot bekering. De lokale groepen zochten samenwerking met elkaar en vormden de organisatie Youth for Christ, die zich over het hele land verspreide. Dankzij een expliciete gedragscode verzekerde de organisatie zich van integriteit en transparantie.⁹

Dat spoedig Europa in het vizier kwam van deze Amerikanen lag in de lijn der verwachting. Er was drukverkeer van soldaten en burgers die zich inzetten voor de verdediging en

Billy Graham.

het herstel van Europa tussen beide continenten. Naast humanitaire hulp als motief spoorde de vrees voor het goddeloze communisme hen aan tot snelle actie. Veel Amerikanen vreesden dat Europa onvoldoende geestelijk weerbaar was om het communisme te weerstaan. Die spirituele hulp dachten zij te kunnen bieden. Om het christendom in Europa weer nieuw leven in te blazen besloot de jonge YFC-organisatie vijf evangelisatieteams naar Europa te sturen in het najaar van 1946. Nederland stond hoog op de lijst, dankzij de goede ligging en Angelsaksische oriëntatie en ernstige verwoesting en de nabijheid tot Duitsland.

Youth for Christ-directeur Torrey Johnson constateerde in het voorjaar van 1946 dat in Nederland '... de kerk verlamd werd door formalistisch fundamentalisme en dode orthodoxie... een natie dat herstelt van de gapende wonden van een bloedige oorlog ... jonge mensen hongerig naar God en het evangelie – morele slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog die verlangen naar de werkelijkheid.'¹⁰ In Nederland zelf maakten de autoriteiten zich ernstig zorgen om het welzijn van de jeugd die in hun ogen verwilderde. Een citaat uit een officieel rapport: '... wij zien het [godsdienstig leven] enerzijds afbrokkelen naar de jongere generaties toe en anderzijds zien wij het steeds meer een karakter van uiterlijkheid krijgen.' Die uiterlijkheid ondermijnde het echte innerlijke geloof: '... materiële overwegingen houden dan het groepsleven der confessies in stand,

9 William Martin, *A Prophet with Honor. The Billy Graham Story* (New York: Morrow, 1991), 93.

10 *Youth for Christ Magazine* (november 1946) 4-5.

materialisme en godsdienstigheid gaan hand in hand.¹¹

De Amerikanen pasten hun eerdere ervaring in het binnenland toe op hun eerste buitenlandse operaties in Engeland, Scandinavië en Nederland. Het team voor Nederland werd gefinancierd door de Nederlandse immigrantenkerken in het middenwesten (Chicago en Grand Rapids) en bemenst door muzikale jongerenwerkers uit deze kerken. In een tijdsbestek van vijf weken tussen 23 september en 10 november 1946 hield het team 42 rallies in 24 steden, waarop in totaal 56.000 jongeren afkwamen, van wie 3.500 aangaven hun leven aan Christus te (willen) geven. Deze positieve reacties leidden tot de oprichting van YFC Nederland en plannen om het jaar daarop terug te komen. Het nationale succes kon alleen door een impuls van buiten Nederland komen. Youth for Christ doorbrak de impasse die in Nederland was ontstaan tussen de grote protestantse kerken die wel de noodzaak inzagen van jongerenwerk, maar dat niet uit handen willen geven, en de kleine protestantse genootschappen, zoals het Leger des Heils en de opkomende pinkstergemeentes, die er enthousiast op uit trokken, maar die het ontbrak aan middelen, personeel en sociale acceptatie. Dezelfde hoge verwachtingen van vernieuwing door samenwerking was in de naoorlogse jaren ook op andere terreinen te merken, zoals in de politiek (de Doorbraak), de oecumene (Wereldraad van Kerken) en in internationale overlegorganen zoals de Europese Gemeenschap en de Verenigde Naties.¹²

Ontvangst in Nederland

De jonge Amerikanen slaagden er veel beter in dan de meeste Nederlandse predikanten om in eenvoudige termen de bijbelse boodschap uit te leggen en te verbinden met het dagelijks leven. Zij wisten de gevoelens te raken met eenvoudige liederen die uiting gaven aan een intieme relatie met Jezus, zoals in het lied 'Jesus Christ is the Way, Jesus Christ is the Truth, Jesus Christ is the Life, and He's mine, mine, mine'. Deze bijeenkomsten maakten duidelijk dat geloven niet zomaar het accepteren van een traditie was, maar het aangaan van een relatie. Aan dat avontuur konden de jongeren gelijk deelnemen omdat ze werden aangemoedigd zich onmiddellijk te laten inschakelen voor de activiteiten van Youth for Christ.

11 *Maatschappelijke verwildering der jeugd. Rapport betreffende het onderzoek naar de geestesgesteldheid van de massajeugd in opdracht van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen samengesteld* ('s-Gravenhage 1952) 29-30.

12 *Youth for Christ Magazine* (februari 1947) 4-5 en 54.

Die activiteiten bestonden uit wekelijkse bijeenkomsten waarin de jongeren hun persoonlijke spiritualiteit met elkaar deelden, waar ze leerden zelf hun mening over geestelijke zaken te vormen, elkaar te ondersteunen en te ervaren dat er verbinding was tussen hun eigen inzet en een hen overstijgend geestelijk project. Alle tegenstand die Youth for Christ opriep, werkte uiteindelijk in haar voordeel. Verstoring van de rallies door jonge communisten toonden aan dat de strijd echt was. Waarschuwingen van orthodoxe kerkleiders tegen jazz en dans maakten de samenkomsten aantrekkelijk eigentijds en kerkelijke tegenwerking verhoogde de drang tot actie. Zo begon een democratisering van de kerk van onderop, via de *empowerment* van deze jongeren onder invloed van een Amerikaanse impuls. Zij werden mondig gemaakt en namen hun lot in eigen handen. Dit gebeurde vooral in de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland, die driekwart van de deelnemers aan Youth for Christ activiteiten leverden. De invloed van YFC werd in Nederland pas echt *breed merkbaar* in de jaren 1980, toen een nieuwe generatie kerkelijke leiders aantrad die hun training bij Youth for Christ hadden genoten.¹³

Deze rechtstreekse Amerikaanse aanwezigheid was op zich niet nieuw. Rond 1875 had de evangelist Robert Pearsall Smith de Nederlandse elite kennis laten maken met een geestelijke verdieping, die echter weer was weggeëbd. Dat gebeurde in de jaren '20 en '30 ook met de denkbeelden van Frank Buchman met zijn beweging voor Morele Herbewapening. Het nieuwe van Youth for Christ was dat het zich richtte op één doelgroep, de jongeren, en een permanente organisatie opzette.¹⁴ De Nederlandse YFC

13 Enkele voorbeelden van evangelicale leiders in protestantse kerkgenootschappen en verwante organisaties met wortels in YFC: YFC-directeur Pieter Boomsma werd later synode voorzitter van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Hans Eschbach werkte tien jaar bij YFC Nederland en richtte YFC Denemarken op voordat hij oprichter werd van het Evangelisch Werkverband in de Protestantse Kerk van Nederland. Algemeen secretaris van de Evangelische Zendingen Alliantie Hans L.J. Keijzer, dateert zijn bekering op 13 oktober 1951 tijdens een YFC-rally door vlootpredikant Van de Blink. (*Religieuze bewegingen in Nederland* 9 pag 62), Pinkstervoorman H.N van Ameron werd in 1947 bekeerd in Zwolle (C. en P.N. van der Laan, *Pinksteren in Beweging. Vijfenzeventig jaar pinkstergeschiedenis in Nederland en Vlaanderen* (Kampen: Kok, 1982), 82). EO-programmamaker Henk Binnendijk bekeerde zich na een ontmoeting met Sidney Wilson (zie *Nederlands Dagblad* 20 februari 2008).

14 Zie ook H.D. de Loor, *Nieuw Nederland loopt van stapel. De Oxford groep in Nederland, een sociale beweging van het Interbellum* (Kampen: Kok, 1986) en Hans Krabbendam, 'A Christian Bilberberg: The International Christian Leadership, 1948-1968' in: Hans Krabbendam en Wil Verhoeven ed., *Who's the Boss? Leadership and Democratic Culture in America* (Amsterdam 2007) 187-198.

moest financieel en organisatorisch zo snel mogelijk op eigen benen staan, vond de Amerikaanse moederorganisatie. Om dat te bereiken kopieerden de medewerkers literatuur uit Amerika, namen ze trainingsmodellen over, absorbeerden ze al aanwezige groepen en vertakten ze zich in een landelijk netwerk. Om een eigen kader te vormen introduceerden de leiders in Nederland de bijbelschool die, in tegenstelling tot de klassieke theologische opleiding, helemaal gericht was op de praktijk van geloofsoverdracht. Misschien was deze onderwijsvorm wel de belangrijkste erfenis van de Amerikanen. Want op deze manier werd een heel nieuwe laag van kerkelijk werkers opgeleid, die ingezet kon worden in allerlei opbouwfuncties, met als gevolg dat het monopolie van de predikant doorbroken werd.

Toch bleef het grote succes lange tijd afhankelijk van de Amerikaanse inbreng. Enkele kerken namen de formule van de jeugdrallys over, maar alleen Amerikaanse aanwezigheid kon echt een massa in beweging brengen. Dat toonde Billy Graham aan, die op 22 juni 1954 een menigte van veertigduizend op de been bracht in het Amsterdams Olympisch stadion en een jaar later in de Rotterdamse Kuip. Grahams boodschap had vier vaste bestanddelen: de wereld is in crisis doordat de mens geestelijk en maatschappelijk in nood is en de oplossing hiervoor bestaat uit het openlijk aanvaarden van de liefde die God aanbiedt. Graham herhaalde deze eenvoudige voorstelling van zaken consequent en met verve en won met zijn transparante en oprechte levensstijl het vertrouwen van een breed gehoor.¹⁵ In zijn kielzog herhaalden gebedsgenezers zoals T.L. Osborn in 1958 deze massale aanpak, maar zij riepen veel meer weerstand op. Met uitzondering van de in Amerika gevormde vertaler van Osborn, Johan Maasbach, slaagden Nederlanders er niet in vergelijkbare aantallen bezoekers te trekken als hun Amerikaanse voorbeelden.

Tegen 1960 was Youth for Christ door de kerken als partner geaccepteerd en liep de pionierfase ten einde. De Amerikaanse Youth for Christ was precies op tijd gekomen om als inspiratiebron te fungeren. Met middelen, mensen en motieven mobiliseerde de organisatie jonge protestanten in Nederland die het oude evangelie zich innerlijk toeigenden en uiterlijk moderniseerden. Ze toonden aan hoe met een flexibele interkerkelijke organisatie, moderne communicatiemiddelen, een meer individuele spiritualiteit, gebruik van vrijwilligers en eigen fondsen binnen korte tijd

15 Thomas G. Long, 'Preaching the Good News' in: Michael G. Long ed., *The Legacy of Billy Graham. Critical Reflections on America's Greatest Evangelist* (Louisville, KY 2008) 3-16.

nieuwe doelgroepen te bereiken waren. Zo zette Youth for Christ in deze eerste vijftien jaar een nieuw model voor christelijk jeugdwerk neer, die een relatie met God belangrijker vond dan kerkelijke afspraken. Dankzij Billy Graham kregen Amerikaanse evangelicals in Nederland serieuze aandacht van de pers en steun van brede lagen van de bevolking. De omvang van zijn campagnes versterkte de praktische samenwerking tussen verschillende kerkgenootschappen. Al deze resultaten droegen bij aan het begin van een evangelicale familie in Nederland, al boden ze op zichzelf geen garanties voor een moeiteloos succesverhaal voor Youth for Christ.

Aanpassingen in de jaren '60

De organisatie kreeg het in de jaren zestig moeilijk, zakte snel weg van 30 naar 15 plaatselijke comités tussen 1962 en 1964, maar bleef overeind. Het proces van ontkerkelijking voltrok zich snel in de jaren zestig. Eén van de grootste knelpunten was het afnemende geloof in een persoonlijke God, terwijl de collectieve en formele kanten van de georganiseerde godsdienst steeds minder voldeden aan de behoefte van de nieuwe generatie die allerlei autoriteiten begon te wantrouwen. Vooruitstrevende predikanten formuleerden nieuwe antwoorden, maar brachten de neergang van de kerken niet tot staan, en waren ook niet bedreven genoeg om hun waren aan de man of vrouw te brengen.¹⁶

Aangespoord door zorgen om de jeugd bij de overheid werden ook kerken steeds meer actief op het maatschappelijke veld. Zij wilden evenzeer als YFC het evangelie dicht bij de dagelijkse leefwereld van de jongeren brengen. Er voltrok zich echter onbedoeld een ander proces en dat was de secularisering van het kerkelijk jeugdwerk. Het gebrek aan voldoende medewerkers in de kerken en nieuwe subsidiemogelijkheden van de overheid deed het jeugdwerk verschuiven van enkele gemotiveerde ambtsdragers in de kerk naar een groot aantal betaalde professionals, die om de financiële steun van overheid te behouden hun christelijke identiteit moesten inslikken. Dit had tot gevolg dat ze wel veel contact met jongeren hadden, maar voor de andere kerkleden steeds minder herkenbaar werden. Zo ontstond er een kloof tussen kerk en jeugdwerk die de spirituele bronnen van de jeugdwerkers deed opdrogen en verving door een marxistisch

16 Peter van Rooden, 'Long-term Religious Developments in the Netherlands, ca 1750-2000' in: Hugh McLeod en W. Ustorf ed., *The Decline of Christendom in Western Europe, 1750-2000* (Cambridge 2002) 113-129.

gedachtegoed.¹⁷

Ook YFC raakte in het slop. In de loop van de jaren zestig was het nieuwe er van deze rallies af en verdween de expliciete oproep aan de jongeren tot bekering. De welvaartsstijging van die jaren stimuleerde een nieuwe jeugdcultuur met meer entertainment, waarnaast de liederen van de YFC ouderwets klonken en de programma's te serieus. Een deel van de staf sloot zich aan bij de veel zichtbaarder pinksterbeweging.¹⁸

YFC verzette op tijd de bakens en vond nieuwe wegen door nieuwe programma's op te zetten die de waarde van het christelijk geloof voor de moderne samenleving aantoonde, zoals de praktische hulp aan drugsverslaafden. Was deze activiteit op de enkeling gericht, de massa's werden opnieuw bereikt via een wijdvertakt netwerk van koffiebars waar rust, ruimte en aandacht was voor persoonlijke gesprekken, een getuigenis of een gospelartiest met een persoonlijke boodschap.¹⁹

Het baanbrekende werk van Youth for Christ met toneelgroepen en muziekfestivals in Nederland werd gevolgd door nieuwe Amerikaanse organisaties, die zich het schrikbarende hoge tempo van de ontkerkelijking in Nederland aantrokken en zich op nieuwe doelgroepen gingen richten, zoals Campus Crusade for Christ op buitenkerkelijken, Continental Sound op muziekliefhebbers en Teen Challenge en Jesus People op de alternatieve hippies. Via de jongeren verspreidden deze clubs zich over de hele Nederlandse samenleving. Vooral de charismatische groepen vermenigvuldigden zich snel, zoals de organisatie Jeugd met een Opdracht, die niet alleen leefgemeenschappen, maar ook allerlei trainingsprogramma's stichtte. Youth for Christ had goede contacten met al deze nieuwe loten aan de protestantse stam en haar medewerkers vulden sleutelposities in deze organisaties. Zo

17 Joop Simonse, *De teloorgang van het kerkelijk clubhuiswerk. Het verhaal van een secularisatieproces* (Baarn 1997); Aad Kik, *Herkenning en perspectief. 125 jaar Christelijk Jongeren Verbond* (Driebergen 1978) 60 en 148.

18 Jan van Capelleveen, a.o., *De story van Youth for Christ* (Kampen 1977).

19 Tussen 1977-1988 haakten kerkelijke groepen en koffiebars aan bij dit concept. YFC groeide wel, maar werd een alternatief voor de kerkelijke jeugd en raakte steeds meer het contact met buitenkerkelijken kwijt. Aan het eind van de jaren '90 stelde de organisatie de koers weer bij met programma's waarmee ze vooral allochtone jongeren in achterstandswijken bereiken. C. en P.N. van der Laan, *Pinksteren in Beweging. Vijfenzeventig jaar pinkstergeschiedenis in Nederland en Vlaanderen* (Kampen 1982) 57-62, 69, 79. Sipco J. Vellenga, *Een ondernemende beweging. De groei van de evangelische beweging in Nederland* (Amsterdam 1991) 28-36. Zie voor de meest recente geschiedenis Daniel de Wolf, *Jezus in de Millinx. Woorden en daden in een Rotterdamse achterstandswijk* (Kampen 2006).

werd het Amerikaanse voorbeeld van parakerkelijke organisaties in Nederland aanvaard en vermenigvuldigd.

Dankzij het pionierswerk en de netwerkfunctie van Youth for Christ kwam er een draagkrachtige beweging van de grond die zich samenvoegde tot een paar koepelorganisaties die de evangelicale krachten samenbonden, ongeveer 25 jaar na het eerste Amerikaanse voorbeeld. De Evangelische Omroep (1967), de Evangelische Zendings Alliantie (1973) en vooral de Evangelische Alliantie (1979) waren de verzamelpunten van de moderne orthodoxe gelovigen, die elkaar op toogdagen, congressen en campagnes ontmoetten en via tijdschriften en radio- en tv-programma's informeerden. In de gepolariseerde jaren '70 hadden deze orthodoxe protestanten elkaar nodig om een tegengeluid te laten horen tegen de aantasting van de traditionele bijbelinterpretatie in de kerken zelf en tegen het verschuiven van de medisch-ethische grenzen in de samenleving.

De groei van de Evangelische Omroep mag dienen als indicatie van de omvang van deze evangelische beweging. Ze groeide van 20.000 leden in 1967 tot 100.000 in 1971, 300.000 in 1983 en 600.000 in 1997. In 1984 leverde een inventarisatie van het evangelische deel van het kerkelijke erf in Nederland drie kerkgenootschappen en 29 organisaties op, die onderling nauw verweven waren. Vier van deze groepen waren rechtstreekse overplantingen uit Amerika, maar allemaal haalden ze hun inspiratie uit de VS. De uitzendingen van de EO en de vertalingen van Amerikaanse boeken uit evangelicale kring verspreiden het gedachtegoed onder de kerkgangers, en vanaf de jaren '90 ook in orthodox-gereformeerde kerken.²⁰

Conclusie

De beschrijving van de planting van een Amerikaanse jongerenorganisatie als de Youth for Christ op Nederlandse bodem maakt duidelijk dat deze culturele overplaatsing van veel meer factoren afhankelijk was dan van de Tweede Wereldoorlog alleen. Zonder de lange traditie van missionaire actie in het Amerikaanse protestantisme en het recente veranderingsproces van Amerikaanse evangelicals had de overkomst van Youth for Christ niet plaatsgevonden. Deze impuls kwam met een nieuw zelfbewustzijn onder evangelicalen die inhoudelijk (theologisch) aansloot bij Nederlandse protestanten, maar ook voldoende verrassingen met zich mee bracht om de

20 Hijme C. Stoffels, 'Wegwijzer in evangelisch Nederland,' *Religieuze Bewegingen in Nederland* 9 (Amsterdam 1984) 101-152.

aandacht te trekken. Het toepassen van moderne publiciteitsmiddelen en het gebruik van moderne cultuurstijlen in een kerkoverstijgend verband onder jongeren werkte verfrissend in het verzuilde Nederland. Alleen een prikkel van buiten Nederland kon tot de gewenste samenwerking over kerkmuren heen leiden, dankzij de jongeren die open stonden voor andere, maar wel herkenbare tradities.

De belangrijkste gevolgen op de korte termijn waren meer ruimte voor het tonen van emotie en een nieuw model voor het betrekken en inzetten van vrijwilligers in een wendbare organisatie, waar de betrokkenen zelf de verantwoordelijkheid voor droegen. De Amerikanen voldeden aan een behoefte aan persoonlijk-doorleefde en authentieke ervaringen. Door het oprichten van de nieuwe onderwijsvorm van de bijbelscholen werd deze praktijk verspreid. Zo democratiseerden de Amerikaanse gelovigen de netwerken van hun Nederlandse geloofsgenoten en hielpen zij hen aan instrumenten waarmee orthodoxe protestanten zich konden hergroeperen en zich staande konden houden in de polarisatie van de jaren zestig en zeventig, waarin ontzuiling en ontkerkelijking de protestantse wereld drastisch veranderen. Deze innovaties versterkten het transatlantische religieuze netwerk op de lange termijn, waardoor er steeds weer nieuwe ideeën overgedragen konden worden.